

KLEINE FILOSOFIE VAN HET
RIJTJESHUIS

PIETER HOEXUM

Uitgeverij Augustus
Amsterdam · Antwerpen

‘Ik doe de ene ontdekking na de andere.’

XAVIER DE MAISTRE, *REIS DOOR MIJN KAMER*

INHOUD

Voorwoord	9
Over verhuizen	11
Mens, durf te wonen	22
Terug naar Hoeksmeer	28
U bevindt zich hier	35
Pleidooi voor de hokjesgeest	45
Hoe de stoep en het trottoir samen de buitenwijk redden	54
Het tuinhekje	65
Over burens en vrienden	73
De buitenwijk bestaat niet	81
Et in suburbia ego	91
Kleine filosofie van het rijtjeshuis. Vijf middenwegen	96
De kunst van het verbouwen	111
Tegen design	119

Sanitaire littekens	127
Bad of douche, dat is de kwestie	132
Slaapkamergeheimen	136
Een afgrond in mijn achtertuin	143
In een hut kun je niet wonen	151
De terugweg	158
Een schuur op zolder	165
Huiswerk	171
De stedentripstad	178
Een verlangen naar sleur	187
Verantwoording en literatuur	197

VOORWOORD

‘Je hebt thuis genoeg te doen, loop niet weg,’ raadde de zestiende-eeuwse schrijver Michel de Montaigne zijn lezers aan. Maar Montaigne had makkelijk praten: hij bewoonde een kasteel op het Franse platteland. Als je thuis zo’n typisch Nederlands, benepen rijtjeshuis in een troosteloze buitenwijk is, is thuisblijven dan niet eerder een beproeving? Ik heb de afgelopen jaren ervaren dat er ook in een rijtjeshuis in een buitenwijk genoeg te doen is én dat het daar uitvoeren van die taken uitermate bevredigend is.

In plaats van zich de kritiek op hun woonomgeving aan te trekken, of juist weg te dromen over een ideale woonomgeving, zouden zowel de bewoners van rijtjeshuizen in buitenwijken als hun criticasters oog moeten krijgen voor de eenvoudige, natuurlijke schoonheid en geschiktheid van hun huizen en buurten. Onmiskenbaar zijn die verre van volmaakt, maar juist de ongerechtigheden houden het leefbaar.

Ik ben dan wel geen specialist, maar durf mezelf toch wel ‘ervaringsdeskundige’ te noemen. Ik ben weliswaar geboren in een galerijflat maar getogen in een rijtjeshuis in een nieuwbouwwijk en na een lange reeks verhuizingen woon ik nu alweer geruime tijd en naar volle tevredenheid in een soortgelijk

rijtjeshuis in een buitenwijk van een provinciestad. Bovendien ben ik veel thuis. Ik ben als het ware *writer in residence*, maar dan wel mijn eigen ‘residentie’: ik ben ‘schrijver aan huis’. En dat is slechts mijn bijbaan. Mijn eerste verantwoordelijkheid betreft het huishouden, ik ben huisman. Mijn vrouw gaat er drie à vier dagen per week op uit om brood op de plank te krijgen, terwijl ik zorg voor onze twee dochters en ondertussen wat schrijf, waarmee ik het beleg verdien.

Daar is inderdaad niets heldhaftigs aan. Toch kunnen thuis, rijtjeshuis en buitenwijk niet terzijde geschoven worden als sneu, sullig en saai. Het zijn dan wel uitgesleten paden, maar moeten niet bestreden worden met andere dooddoeners; eigenlijk moeten ze helemaal niet bestreden worden, want gemeenplaatsen vormen de beste woonplaatsen. Ik zal dan ook niet proberen clichés te doorbreken maar wel om die in te kleuren en op te vullen tot hopelijk meer levensechte verhalen.

Het gaat in deze verkenningen over huiselijke aangelegenheden zoals verhuizen en burens, over de badkamer, de zolder en de schuur, en over heimwee, sleur en gewoontes. Ik geef grif toe dat deze onderwerpen een filosoof onwaardig zijn; bovendien zal mijn ‘methode’ ook weinig hoogstaand zijn. In zijn oneindige wijsheid vergeleek Hegel een filosoof met een uil die ’s avonds, in de schemering, uitvliegt om als het ware de dag te overzien en waardig af te sluiten. In vergelijking met die uil ben ik een kortzichtige (kippige) scharrelkip die de hele dag in en rond zijn huis snuffelt en daarbij stuit op allerlei even alledaagse als wonderbaarlijke zaken.

Purmerend, maart 2014

OVER VERHUIZEN

Tot nu toe heb ik twaalf keer van adres gewisseld. En de kans dat ik dat nog een paar keer zal doen is groot, hoewel mijn huidige woning uitstekend bevalt. Verhuizen maakt blijkbaar onlosmakelijk deel uit van mijn leven. Dat geldt voor de meeste mensen, want hoewel ik wat betreft hoeveelheid verhuizingen nogal afwijk van het gemiddelde, verschil ik niet wezenlijk van de doorsnee-Nederlander die zeven keer in zijn leven verhuist. Deze beweeglijkheid, ‘mobiliteit’, baart sommigen zorgen. Al dat verplaatsen zou ertoe leiden dat aan plaats geen waarde of betekenis meer wordt toegekend. Reeds in 1965 verzuchtte de filosoof Libert Vander Kerken in zijn boek *Filosofie van het wonen*: ‘De moderne mens “verhuist” ook veel.’ Hij vreest ‘dat deze ongebondenheid aan een vaste woonplaats de zin voor het huis zienderogen heeft doen verzwakken’.

Die zorgen lijken mij nogal voorbarig. Ik ben zeer gehecht aan huis en haard en raakte telkens weer binnen de kortste keren helemaal verknocht aan mijn nieuwe woning – ik ben nooit een woningzoekende geweest, altijd ‘woningvindende’. Ik kon zo vaak verhuizen omdat ik me vrij makkelijk hecht aan een woonplek. Uit het gegeven dat meer mensen vaker verhuizen hoef je dan ook niet af te leiden dat ‘de zin voor het huis’ ver-

zwakt. Je kan er net zo goed uit afleiden dat de zin voor het huis toeneemt, in elk geval dat die zin sneller (letterlijk) plaatsvindt.

Als het om liefde gaat ben ik een romanticus, maar als het om wonen gaat geloof ik niet in eeuwige trouw en voorbestemming. Wel in bestemmingen en trouw. Je zou met betrekking tot mijn woongedrag kunnen spreken van 'seriële monogamie'. Overigens, Vander Kerken schrijft eveneens: 'Ergens ruimtelijk verschijnend, verschijnt de mens ook tijdelijk.' Wonen is inderdaad niet alleen een ruimtelijke, maar net zozeer en misschien wel in de eerste plaats een tijdelijke aangelegenheid. Daarbij hoef je geen bijzondere waarde toe te kennen aan het beginpunt, niet meer althans dan aan alle volgende 'haltes'.

Volgens Orhan Pamuk vraagt 'iedereen met een hang naar zingeving zich minstens eenmaal in zijn leven af wat de betekenis is van de plaats en het tijdstip van zijn geboorte'. Bij Pamuk resulteerde de beantwoording van die vraag in zijn magistrale boek *Istanbul*, dat niet alleen een melancholisch portret van deze stad is, maar ook een zelfportret. Mijn geboorteplaats is slechts de eerste in een lange reeks woonplaatsen en misschien sta ik daardoor enigszins huiverig tegenover die 'hang naar zingeving' waar Pamuk het over heeft. Mijn huiver geldt echter het zóéken naar zin, dat ik als zinloos beschouw, niet de zin zelf. 'Zin' kun je niet ergens vinden, maar moet je géven.

Is dat niet wat wonen is, betekenis toekennen aan en waarde hechten aan een bepaalde plek? Daar kun je diepzinnig over doen, maar dan verlies je al snel de oppervlakte uit het oog en dat zou jammer zijn. Wonen is namelijk een oppervlakkige bezigheid waar je niet te veel achter moet zoeken. Wonen is alledaags en concreet, het vindt plaats op een bepaalde plek op een bepaald moment, het is een gebeurtenis. Of, zoals Patricia de Martelaere schreef: 'Thuis is niet alleen een plaats maar ook

een geheel van handelingen.’ Aansluitend zag zij een verhuizing als een radicale onderbreking van die routine, terwijl ik een verhuizing meer zie als onderdeel van het wonen. Wonen is een reeks gebeurtenissen. Om concreet te blijven lijkt het me het beste maar gewoon te beginnen met mijn eigen woongeschiedenis.

De eerste halte op mijn reis langs de Nederlandse buitenwijken was een appartement in een galerijflat in Meppel: hier werd ik geboren op 9 april 1968. Dat in de daaropvolgende meimaand in Parijs ‘het strand onder plaveisel’, zoals de opstandige studenten dat noemden, vandaan werd gehaald, ging goeddeels voorbij aan mijn ouders, zoals aan de meeste bewoners van de flat. In Meppel was men onverstoorbaar bezig met het bedekken van weilanden onder dikke lagen zand om er vervolgens nieuwbouwwijken uit de grond te stampen.

Mijn ouders waren de eerste bewoners van de flat; ze hadden hun bruiloft tot twee keer toe moeten uitstellen omdat de oplevering telkens werd uitgesteld. De buurt is inmiddels behoorlijk verloederd – ook Meppel heeft achterstandswijken –, maar destijds maakte de nijpende woningnood het tot felbegeerde woningen. Mijn vader kwam er slechts op voorspraak van zijn werkgever voor in aanmerking.

In afwachting van de oplevering was hij in de kost gegaan bij een collega. Het was weliswaar niet zijn eerste verhuizing, maar dit was wel haast een emigratie. Hij had altijd gewoond in dorpen in het Hogeland, een streek in het uiterste noorden van de provincie Groningen. Mijn moeder kwam daar ook vandaan; zij is geboren en getogen op een boerderij die al generaties lang in de familie was en voor haar was het dus haar eerste verhuizing.

Ik herinner me niets van de flat; ik was twee toen we verhuis-

den naar een rijtjeshuis in een nog nieuwere nieuwbouwwijk. Mijn zus, die anderhalf jaar ouder is, kan zich er nog wel iets van herinneren: de lange galerij waarop ze mocht spelen en de spijlen waar ze net met haar hoofd tussendoor kon, en de melkboer die elke dag langskwam met zijn wagen, getrokken door een paard dat ze soms een wortel mocht voeren. Wat dat betreft was het een ouderwetse nieuwbouwwijk. Het rijtjeshuis dat na de flat kwam stond in een echte nieuwbouwwijk: hier kwam een SRV-wagen voor de dingen die je vergeten was te kopen in het nabijgelegen winkelcentrum.

Ongeveer vier jaar na de verhuizing naar het rijtjeshuis had mijn vaders carrière een zodanige vlucht genomen dat we konden verhuizen naar een twee-onder-een-kapwoning aan de uiterste rand van dezelfde nieuwbouwwijk. Mijn ouders zijn er altijd blijven wonen – mijn vader is er zelfs overleden –, maar toen ik achttien was verhuisde ik naar een studentenkamer in Enschede, waar ik ging studeren, al had het er ook mee te maken dat mijn verkering, Petra, een jaar eerder van Meppel naar Enschede was verhuisd.

Na twee studentenkamers in gammele studentenhuizen ging ik samen met Petra op zoek naar een eigen woning. We schreven ons in op de wachtlijst van woningbouwverenigingen en kregen tot onze verbijstering in een mum van tijd een hele flatwoning toegewezen, voor de prijs van een studentenkamer. Het was een appartement in een portiekflat aan de rand van Enschede, vlak bij de Usseler Es, waar je heerlijk kon wandelen.

Na haar afstuderen verhuisde Petra naar Zuid-Duitsland, waar ze een baan had gevonden. Ik bleef in de flat wonen en besloot twee jaar later mijn studie in Groningen te vervolgen. Deze keer volgde Petra mij; zij keerde terug uit Duitsland en begon ook in Groningen aan een vervolgstudie. We konden dus

opnieuw samen op zoek naar een woning en vonden alweer verrassend snel en eenvoudig een flatwoning in een buitenwijk, Lewenborg. Deze flat was een van de vele enorme galerijflats uit de jaren zeventig – Lewenborg was de Bijlmer van Groningen. Door het onbekommerde wonen in Enschede roken we geen onraad toen de huismeester bij een eerste rondleiding langs zijn neus weg vertelde dat het hier af en toe wel een ‘wildwestboel’ was. Trouwens, het feit dat de woningbouwvereniging een huismeester voor de flat had aangesteld, had ons al argwanend moeten maken.

Aan de woning zelf lag het niet, het appartement had een perfecte indeling en bood een zee van ruimte: een zeer ruime woonkamer met een aparte eethoek en drie slaapkamers. Het was bedoeld voor gezinnen, maar die wilden er al jaren niet meer wonen. Eigenlijk wilde niemand in deze flats wonen, zelfs studenten niet, omdat ze zo ver van het centrum lagen. Ik had daar geen enkel probleem mee, ik vond het dagelijkse fiets-tochtje van zo’n vijf kilometer naar het centrum juist heerlijk. En we konden vanuit huis wandelen over het platteland van Groningen, naar Noorddijk of Garmerwolde.

Op een ochtend kon ik echter de voordeur nauwelijks open krijgen omdat ervoor iemand lag te slapen. ’s Nachts hadden we gedurende de voorafgaande weken vaker rumoer in het trappenhuis gehoord en de hele dag door liepen mensen in en uit een woning schuin onder die van ons... Inderdaad, er zat een drugsdealer. Toen op een nacht de kogels door de straat vlogen, was de ‘wildwestboel’ compleet en de maat vol. De overlast die de buurman ons buurtbewoners gaf, zorgde ook voor saamhorigheid: we spanden tegen hem samen en kregen het voor elkaar dat hij uit zijn huis werd gezet. Van de woningbouwvereniging hadden we ondertussen begrepen dat de sloopplannen

voor de flat al klaarlagen. Het leek ons belachelijk zo'n relatief nieuwe flat met mooie ruime woningen te slopen en we richtten een 'flatcomité' op. Tevergeefs, de woningbouwvereniging liet gedurende ongeveer anderhalf jaar vrijgekomen woningen onverhuurd en bood de overblijvers uiteindelijk passende woonruimte en een verhuisvergoeding aan.

Wij vonden vlakbij, in een portiekflat, een al net zo ruime woning. Eigenlijk was het hier nog prettiger wonen, maar inmiddels waren we beiden afgestudeerd en bleek de arbeidsmarkt in Groningen niet goed te zijn. Petra nam weer de wijk naar het buitenland, Engeland deze keer, en ik verhuisde naar het blijkbaar onvermijdelijke Amsterdam, waar ik werk vond als boekverkoper.

Bij het sollicitatiegesprek had ik voortvarend gezegd dat ik per direct kon beginnen, wat weliswaar indruk maakte, maar moeilijk bleek waar te maken. Halsoverkop moest ik op zoek naar woonruimte in Amsterdam. Via een advertentie in de krant vond ik een kamertje in een flat in Zaandam, maar tot mijn grote opluchting hoorde ik enkele maanden later een studiegenote uit Groningen vertellen over haar vader, die net een appartement aan de Amsterdamse Herengracht had gekocht, en op zoek was naar een huurder voor een logeerkamer in het souterrain. Daar had ik in elk geval weer een eigen toilet en douche.

Zodoende heb ik enkele maanden aan de Herengracht gewoond, vlak bij de Gouden Bocht en om de hoek bij de winkel waar ik werkte. Voor menigeen zou het ideaal zijn geweest, maar aan mij was het niet besteed. Hoe leuk het ook was dat ik 's avonds na het eten op het Spui een kopje koffie kon drinken bij Luxembourg, de moeder aller grand cafés, een wandelingetje over de Singel of de Leidsegracht haalt het niet bij een wandelingetje naar Garmerwolde of Noorddijk. Daar kon je niet al-

leen je benen strekken, maar als het ware ook je ogen. Tot mijn verbazing begon ik te verlangen naar de aanblik van de horizon.

Van alle kanten werd mij verzekerd dat het vinden van een huurwoning in Amsterdam zonder ‘punten’ (wachtijd) onmogelijk was, maar na nauwgezette studie van de maandelijkse krantjes van de woningbouwcorporaties leek Amsterdam-Noord mij het ideale jachtterrein. Daar vond ik inderdaad binnen enkele maanden een woning in een flat aan de Beemsterstraat. Deze inmiddels ook al gesloopte flat was gebouwd voor ouderen, maar die wilden er nu niet meer wonen; het was te ouderwets en te klein. Klein was het inderdaad, maar ook zeer efficiënt, met inbouwkasten en een slaapkamer en suite.

Het mooiste was wel dat je in een paar stappen onder de ringweg rond Amsterdam, waar ik uitzicht op had, door kon lopen en dan zo over een klein paadje, tussen de weilanden door, naar Zunderdorp kon wandelen. Het was natuurlijk een eind fietsen naar mijn werk in het centrum, maar dat was ik gewend. Om van Noord naar het centrum te komen moet je bovendien met de pont over het IJ en zo’n boottochtje was telkens een genoeg, tweemaal per dag kon ik ongegeneerd naar de horizon turen.

Na ongeveer een jaar kwam Petra terug uit Engeland en vonden we samen een nieuwe flat, helemaal aan de andere kant van Amsterdam. Eigenlijk lag de flat niet meer in Amsterdam, maar in Duivendrecht, een dorpje waar begin vorige eeuw Mondriaan nog boerderijen en landschappen had getekend en geschilderd, en dat inmiddels door Amsterdam is opgeslokt. Ingeklemd tussen de Bijlmer, Diemen, Watergraafsmeer en een industrieterrein, vormt het een vreemd soort restgebied.

De horizon was in geen velden of wegen te bekennen, maar ons huis lag nog net op fietsafstand van het centrum van Am-

sterdam. Een heerlijk fietstochtje eigenlijk, eerst langs de Weespertrekvaart en dan vanaf het Amstelstation langs de Amstel naar het centrum. Perfect om 's avonds de stad van je af te schudden.

Uiteindelijk bleek de huur toch wel erg hoog en we begonnen aan kinderen te denken. We hebben ongeveer een jaar naar een koopwoning in de buurt gezocht, maar die waren telkens te duur en gedurende dat jaar (1998-1999) stegen de prijzen alleen maar en daar leek ook geen einde aan te komen. We verlegden de grens tot voorbij fietsafstand en namen een kijkje in Nieuw-Vennep en Purmerend, waar in het kader van 'Vinex' (afkorting voor de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra) grote nieuwbouwwijken werden opgeleverd. De huizen bleken daar relatief goedkoop. En de woningen werden verkocht door de projectontwikkelaar, zodat je godzijdank niets met makelaars te maken hebt.

Het werd Purmerend en wij werden Purmerenders. Dat ging dus te gemakkelijker omdat veel inwoners 'import' zijn, 'van buiten' komen. Vrijwel alle tachtigduizend inwoners wonen in buitenwijken. In honderd jaar is Purmerend van een zeventiende-eeuws klein vestingstadje uitgegroeid tot een middelgrote forensenplaats. Op de plattegrond van Purmerend zijn de meeste trends in stadsuitbreiding te herkennen: de straten met arbeidershuisjes uit het begin van de twintigste eeuw, met typerende namen als Vooruitstraat, de naoorlogse wijken met duplexwoningen en portiekflats, de wijken met galerijflats uit de jaren zestig en zeventig, vervolgens de wijken met woonerven in 'bloemkoolstructuur' en de wat strakker opgezette wijken uit de jaren negentig, en ten slotte tot de strak-maar-artistiek aangelegde Vinex-wijk waar wij wonen, met postmoderne, absurde straatnamen als Mambostraat en Yellowstone.

Wonen moet niet geromantiseerd worden en verhuizen niet gedramatiseerd. Verhuizen is geen radicale breuk, geen nieuw begin, geen ‘herstart’ maar eerder een ‘doorstart’. Een al te grondige aanpak is ook helemaal niet nodig: na een verhuizing hoef je je leven niet opnieuw van de grond af aan op te bouwen. Dat hoef je niet te vrezen, maar je kunt er ook niet op hopen.

Verhuizen is als het ware het hardop uitspreken van een vermoeden, en wonen het beproeven van dat vermoeden. Het is het verkennen van de mogelijkheden. Dat kan natuurlijk tegenvallen en dan is wonen een beproeving, maar het is sowieso een ‘proeving’. Wonen is essayeren, het schrijven van een essay zoals Montaigne het ooit bedoelde: als een probeersel, poging. De eerste Nederlandse, zeventiende-eeuwse vertaler van de *Essais*, Jan Hendrik Glazemaker, vertaalde dat dan ook als ‘proeven’.

Afgezien van praktische problemen – die, toegegeven, groot kunnen zijn – zie ik geen ‘principiële’ bezwaren tegen verhuizen, omdat je als een slak je thuis altijd op je rug meedraagt. Om nu niet de indruk te wekken ‘thuis’ te romantiseren of te idealiseren, door het op te vatten als onze ziel, ons wezen of onze identiteit, merk ik hierbij meteen op dat ik ‘thuis’ juist niet beschouw als een onveranderlijke kern, maar als een werk in uitvoering. Het is als met het mythische schip van Theseus, waarmee hij terugkwam van Kreta naar Athene en dat de Atheners eeuwenlang probeerden te behouden door verouderde onderdelen te vervangen.

Het ‘schip van Theseus’ inspireerde begin twintigste eeuw Otto Neurath nog tot een mooie metafoer. Neurath vergeleek wetenschappers die werken aan een theorie met zeelieden die op open zee hun schip moeten repareren. Die zeelui kunnen slechts dromen van een droogdok waar ze de problemen fundamenteel zouden kunnen aanpakken en het schip vanaf de

grond weer opbouwen, in werkelijkheid zit er voor hen weinig anders op dan behoedzaam een slechte balk weg te halen en te vervangen door een betere, waarbij ze het schip gebruiken als drager. Op deze wijze, door gebruik te maken van de oude balken en drijfhout, kan het schip zelfs volledig opnieuw gevormd worden, maar alleen door geleidelijke reconstructie. Ook je ‘thuis’ is zo’n werk in uitvoering, een project dat je niet fundamenteel, gróndig kan aanpakken, maar voortdurend moet onderhouden, bijvoorbeeld door te verhuizen.

Sinds mijn verhuizing naar Purmerend ben ik meer poëzie gaan lezen. Dit had een nogal prozaïsche reden: het eerste halfjaar ging ik nog dagelijks met de bus naar mijn werk en aangezien ik nogal snel misselijk word als ik lees in een rijdende bus en toch wil lezen – ik kan onmogelijk stilzitten zonder te lezen –, kwam ik uit bij poëzie. Gedichten lees je immers stukje bij beetje. Omdat de tocht door Waterland voerde, leek *Waterstudies* van K. Michel me wel toepasselijk.

Het bleek een schot in de roos, vooral het gedicht ‘Vers twee’, over het Bijbelse scheppingsverhaal, heb ik vele busritten heerlijk zitten herkauwen. Het gedicht gaat over de Hebreeuwse woorden ‘tohoe wa bohoe’, ‘de aarde woest en ledig’.

Wat ze moeten aanduiden is onvoorstelbaar
het begin voor het begin, een toestand zo oer
dat mijn buitenwijkverbeelding slechts
tekortschietende vergelijkingen voorhanden heeft

Het lijkt vanzelfsprekend dat een ‘buitenwijkverbeelding’ slechts tekortschietende vergelijkingen beschikbaar heeft – het woord alleen al lijkt een *contradictio in terminis*. Maar het toe-

val wilde dat ik als ik uit de bundel opkeek, soms zo'n oertoe-stand zag. Op het moment dat de bus van de Slochtweg afdraaide om de Jaagweg langs het Noordhollands Kanaal op te gaan, heb je bijvoorbeeld een panoramisch zicht op de uitgestrekte Broekermeerpolder. Alsof je een schilderij van Philips Koninck tot leven ziet komen. Net als de Wormer, de naast mijn buitenwijk gelegen polder, ligt deze eeuwenoude droogmakerij er nog altijd kakelvers bij. En dan heb ik het niet eens over de iets verderop gelegen Beemster, de eerste en beroemdste van alle zeventiende-eeuwse polders.

Ruim vierhonderd jaar geleden, op 11 januari 1611, viel de Beemster droog genoeg om door vijf landmeters verkend te kunnen worden en in kaart gebracht. Zo veel mogelijk gebruikmakend van het ijs, waagden zij zich op de braakliggende, modderige vlakte. Wat die vijf landmeters toen zagen, moet dicht in de buurt zijn gekomen van wat in Genesis 1:2 beschreven wordt: 'de aarde woest en ledig'. Hoe oud polders zoals de Beemster, Wormer en Broekermeer ook worden, het is en blijft 'nieuw land', niet echt woest maar toch zeker leeg. Heel vaag weerklinkt er nog de echo van de 'oerknal' van vierhonderd jaar geleden.

In de voorlaatste strofe lukt het K. Michel het oergeweld uit Genesis voorstelbaar te maken: 'Misschien is de plotse stuip-trekking die/ vlak voor je in slaap valt door je lichaam schrikt/ een verre naschok van dat oorspronkelijke geweld.' En daaraan knoopt hij een prachtige slotsom vast:

Een stuip die zegt:
er is slaap, er zijn dromen
loom drijvende, onder water wiegende
maar gedragen worden wij door geen grond